

חומש התרגום המבואר

פרשת כי תבוא
מהדורת עיון (ראשון - שלישי)

עם ביאורים ופירושים
על התרגום

מבוא
משנה תורה
ירושלים תש"פ

חומש התרגום המבואר

פרשת כי תבוא

עם ביאורים על תרגום אונקלוס

מעט צרי

מאת הרב יעקב זאב לב זצ"ל
בו יבוארו פירושי וחידושי התרגום,
בשים לב לשינויי מלשון הכתוב, והמילים המסוימות בהן תרגם
מתוך חומש 'מעט צרי' שכבר נדפס בכמה מהדורות

חידושי התרגום

מאת הרב ישעיהו לוי שליט"א
בו יתלבנו חידושי התרגום, במקומות שיש להאריך בביאור דבריו וטעמיו

תרגום המתורגם

מאת הרב משה אהרן לב שליט"א
בו יתורגם התרגום מלשון הארמית ללשון הקודש
בהדגשת שינויי והוספותיו על לה"ב

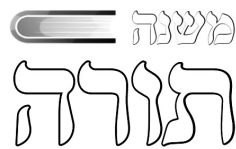
נוסח התרגום

נוסח מדויק, על פי הנוסח הנדפס בחומש 'מעט צרי'

מבזן

משנה תורה

ירושלים תש"פ



מכון משנה תורה

עורך אחראי: הרב אליהו לב
עורך ראשי: הרב ישעיהו לוי
תרגום המתורגם: הרב משה אהרן לב

©

כל הזכויות שמורות

הערות והארות
יתקבלו בברכה בכתובת
meatdvash@gmail.com

כמו כן ניתן לשלוח
ביאורים ופירושים על התרגום
ובל"נ ישולבו בפרשיות הבאות
לאחר בדיקה ועריכה.

חומש זה ניתן לדוגמא ועיון בלבד,
ולא נדפס כספר
את החומש עם פירוש 'מעט צרי'
ניתן להשיג
בטלפון 054-8464057,
(ניתן להשאיר הודעה)
או במייל 328943@gmail.com

עימוד:
מאורות
0548463972



לעילוי נשמת אבינו רוענו
הרב יעקב זאב ב"ר ישראל לב זצ"ל
מחבר פירוש 'מעט צרי' על התרגום

אשר עמל ויגע לגלות
את מטמוני פירושי אונקלוס לתורה,
והעלים עלי גליון בדרך קצרה
ב"מעט" המחזיק את המרובה,
למען קיום מצות שמו"ת בהלכתה.
זכה ופירושו נדפס בכמה וכמה מהדורות,
והאיר עיני רבים לראות את צפונות התרגום.

את המהדורה האחרונה של הפירוש
תיקן ושיכלל עד ימיו האחרונים ממש.

נלב"ע כ"ז חשון תשע"ט

ת.נ.צ.ב.ה.

כו * ויהי ארי תיעול לארעא
דיי אלהך יחייב לך אחסנא
ותירתה ותתיב בה: ב ותסב
מריש כל אבא דארעא דתעיל
מארעך דיי אלהך יחייב לך
ותשוי בפלא ותהך לאתרא
דיתרעי יי אלהך לאשראה
שכינתיה תמן: ג ותיתי לות
כהנא דיהי ביומא האנון
ותימר ליה חזיתי יומא דין קדם
יי אלהך ארי עלית לארעא
דקיים יי לאבהתנא למתן לנא:

רש"י

(א) והיה כי תבוא.
וירשתה וישבת בה. מגיד
שלא נתחילו צדקרים עד שכשזו
את הארץ וסלקוה (קדושין ל"א):
(ב) מראשית. ולא כל ראשית
שחין כל פירות חייצין צדקרים אלא
שצעת המינין בלעד נאמר כאן
"ארץ" ונאמר להלן (לעיל ח') "ארץ
חטה ושעורה וגו'" מה להלן
משצעת המינין שנשתבחה צהס
ארץ ישראל אף כאן שצח ארץ

ישראל שהן שצעת המינין: זית שמן. זית אגורי ששמנו אגור צחוכו: ודבש. הוא דבש
תמרים: מראשית. אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שצברה כורן עליה גמי לסימן ואומר
"הרי זו צדקרים" (צדקות לט צדקרים פ"ה): (ג) אשר יהיה בימים ההם. אין לך אלא כהן
שצמיך כמו שהוא: ואמרת אליו. שחיך כפוי טובה (ספרי): הגדתי היום. פעם אחת

שנה ולא שתי פעמים (ספרי):

והיה כי תבוא אל-הארץ
אשר יהוה אלהיך נתן לך
נחלה וירשתה וישבת בה:
(ב) ולקחת מראשית | כל-פרי
האדמה אשר תביא מארצך
אשר יהוה אלהיך נתן לך
ושמת במנא והלכת אל-
המקום אשר יבחר יהוה
אלהיך לשכן שמו שם:
(ג) ובאת אל-הכהן אשר יהיה
בימים ההם ואמרת אליו
הגדתי היום ליהוה אלהיך כי-
באתי אל-הארץ אשר נשבע
יהוה לאבותינו לתת לנו:

כו * והיה כי תכנס לארץ שה' אלקיך נותן לך נחלה וירשתה וישבת בה: ב ולקחת מראשית כל הפרי של האדמה שתכניס מארצך שה' אלקיך נותן לך ושמת בסל והלכת למקום שירצה ה' אלקיך לשכן שכינתו שם: ג ובאת אצל הכהן שיהיה בימים ההם ואמרת לו הגדתי יום זה לפני ה' אלקיך כי נכנסתי לארץ שנשבע ה' לאבותינו לתת לנו: ד ולקח הכהן הסל מן ידך והניחו לפני המזבח של ה' אלקיך: ה והשבת ואמרת לפני ה' אלקיך לבן הארמי רצה לאבד את אבי וירד למצרים ויגר שם בעם מעט

כו (א) תיעזב: ל' כניסה. וכן בספרי (א), "עשה מצוה האמורה בענין, שבשכרה תכנס לארץ. יש אומרים שמלה זו נמצאת גם בלשון הכתוב, 'יֵעָלֶם ה' עליך" (לקמן כח, סא), פירוש, יביאם ה' עליך (עין אב"ע ומש"כ שם). (ב) אָבִי: "אבי הנחל" (שיר השירים ו, יא) פתרונו לשון לחות פרי, וכן הוא בתרגום וכו' (מחברת מנחם בן סרוק שורש אב ג). וכן דעת רש"י (איוב ח, יב). דְּתַעֲזִיב: לקמן (פסוק י) תרגם "הבאתי" איתתי, אבל כאן הכונה, הכנסה מהשדה אל הבית (פתשגן. ע' מש"כ בפסוק א). וכ"כ רמב"ן "יצוה שיפריש הפרי בשדה, ויקרא עליו שם, ויביאנו לביתו, וישים אותו בכלי ראוי להוליכו לבית הבחירה" (פרשגן). [וב"משך חכמה" העיר שזו גם שיטת רבנו תם בבבא בתרא (פב.)]. וע' מש"כ לקמן (פסוק ט). בְּפִי־אֵל: וכן פירש"י לקמן (כח, ה), ואב"ע כאן. כ' הרע"ב (תמיד ג, ו), ה"טנא" דומה לסל, ופיו רחב. * (ג) קָדַם יְיָ: דלא כרמב"ן שפירש "ליי", לשם ה'. (ד) וַיִּחַתְּנִיָּה: ל' הנחה, כלה"כ (ע' רש"י ויקרא טז, ד). וכן תרגם לק' (פסוק י). ולפי"ז לא ס"ל כדעת ר' יהודה (מכות יח: ורש"י ד"ה והנחתו), ש"והניחו", [לדעת הגר"א שם, וכן משמע בתיב"ע כאן. או "והנחתו" לפי גירסתנו], הוא לשון תנופה, מלשון "לך נחה את העם" (שמות לב, לד). (ה) וַתָּתִיב: לשון תשובה. כתב האבן עזרא, "יתכן שישאלו הכהנים מה זה שהבאת". וי"א שמשיב לדברי המקריא, כדאמר בירושלמי (בכורים ג, ד) "וענית ואמרת" תני, "אין עניה אלא מפי אחר" מכאן שמקרינ אותו (וכן הוא בספרי שא). (נחל"ג). ודלא כרש"י (כאן), ורד"ק (ברא' טז, יא), שפירשו "וענית", ל' הרמת קול. ודלא כרמב"ן (איוב ג, ב) שפירש "וענית", התחלת הדבורים. ובזוהר (וישלח קסז). אמרו ש"ענית" הוא לשון עדות, כמו "לא תענה ברעך" (שמות כ, יג) "שקר ענה באחיו" (לעיל יט, יח). תָּבֵן: אונקלוס הוסיף על המקרא ופירש לנו ש"ארמיי" דקרא הוא לבן, ולא כהרשב"ם שפירש שהוא אברהם אבינו, ולא כהאב"ע והספורנו שפירשו שהוא יעקב אבינו. בְּעָא: רצה. הוסיפה על לה"כ. וכן הוסיף על לשה"כ המלה 'ית', שהרי אין "את" במקרא. בְּעָא תָּאבְדָא ית אָבִי: [כונתו] המלה "אבד" תחזור ללבן, שבקש

ד ויִסֹּב כְּהֵנָּה סָלָא מִן יָדָךְ
 ויִחַתְנֶנִּיה קָדָם מִדְּבַחָא דִּי
 אֱלֹהֶיךָ: ה וְתַתִּיב וְתִימַר קָדָם יי
 אֱלֹהֶיךָ לָבוֹן אֶרְמָאָה בָּעֵא
 לְאִבְדָּא ית אבא ונחת לַמִּצְרִים
 וְדַר תִּמְן בָּעֵם זְעִיר וְהוּה תִּמְן
 לָעֵם רַב תִּקְוָה וְסָגִי: ו וְאִבְאִישׁוּ
 לָנָא מִצְרָאִי וְעִנְיוֹנָא וִיהִבוּ
 עֲלֵנָא פְּלַחְנָא קִשְׂיָא: ז וְצִלִּינָא
 קָדָם יי אֱלֹהֵא דְאַבְהֶתְנָא וְקִבִּיל
 יי צִלּוֹתֵנָּא וְגִלִּי קְדֻמוֹתֵי עֲמֻלָּנָא
 וְלִיאֻתֵּנָּא וְדַחֲקֵנָּא: ח וְאַפְקֵנָּא
 יי מִמִּצְרִים בֵּיד תִּקִּיפָא וּבִדְרַע
 מִרְמָם וּבְחֻזּוֹנָא רַבָּא וּבְאַתִּין
 וּבְמוֹפְתִין: ט וְאַיְתִּינָא לְאַתְרָא
 הָדִין וִיהִב לָנָא ית אֶרְעָא הָדָא

רש"י

(ד) ולקח הכהן הטנא
 מידך. להניף אותו. הכהן מניח
 ידו תחת יד הצעלים ומניף (ספרי
 סוכה מ"ו): (ה) ועניתי. לשון הרמת
 קול: ארמי אבד אבי. מזכיר
 חסדי המקום ארמי אבד אזי לנן
 צקש לעקור את הכל כשרדף אחר
 יעקב וצביל שחשב לעשות חשב
 לו המקום כאלו עשה שאומות
 העולם (עו"א) חושב להם הקצ"ה
 מחשבה כמעשה (ע"י ספרי): וירד

מצרימה. ועוד אחרים צאו עלינו לכלותנו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים: במתי מעט.
 בשבעים נפש: (ט) אל המקום הזה. זה צית המקדש: ויתן לנו את הארץ. כמשמעו:

(ד) וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֵּנָא מִיָּדְךָ
 וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה
 אֱלֹהֶיךָ: (ה) וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי
 | יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אֲבִד
 אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרִימָה וַיֵּגֶר שָׁם
 בְּמַתִּי מֵעַט וַיְהִי־שָׁם לִגְוִי
 גָדוֹל עַצּוֹם וְרַב: (ו) וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ
 הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ וַיְהִינּוּ עָלֵינוּ
 עֲבָרָה קָשָׁה: (ז) וַנִּצְעֵק אֶל־
 יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע
 יְהוָה אֶת־קִלְנוּ וַיֵּרָא אֶת־
 עֲנִינוּ וְאֶת־עֲמָלָנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ:
 (ח) וַיּוֹצֵאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד
 חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה וּבְמִרְא גָדֹל
 וּבְאַתּוֹת וּבְמִפְתִּים: (ט) וַיִּבְאֵנוּ
 אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן־לָנוּ אֶת־

ויהי שם לעם גדול¹ חזק ורב²;
ו וירעו לנו המצרים ויענונו ויתנו

להאביד יעקב אבינו [כשרדף אחריו והשיגו,
ואמר לו "יש לאל ידי לעשות עמכם רע"],
לולא שאמר לו ה', "השמר לך". ואע"פ שלא
האבידו, דרשו חז"ל (ירושלמי פאה א, א),
שמחשבה רעה של גוי היא כמעשה (רבינו

1. 'רב' בארמית הוא גדול בחשיבות.
2. 'סג' בארמית הוא ריבוי בכמות.

בחי). פירש "אבד", לא שהוא עצמו אובד, אלא מאביד אחר (מהר"ל גבורות ה' נד),
וכן הוא במדרש ילמדנו (הביאו הערוך ערך ארס). וזה שאומרים בהגש"פ, "לבן בקש
לעקור את הכל" (ריטב"א). וכן פירש כאן רש"י. אלא שהקשה האב"ע שהיה צריך
לומר מאביד, או מאבד. ועוד, מה טעם לומר "וירד מצרימה", והרי לבן לא גרם
לזה. ולכן פירש ש"ארמי אבד" היה יעקב אבינו. ורשב"ם פירש שהכונה, אברהם
אבינו. אבל ע' רא"ם שכתב, שלחז"ל קבלה אמיתית עד משה רבינו ש'ארמי' הוא
לבן. ואע"פ שלא מצינו המלה "אבד" לכוונת מאביד, נסמוך על הקבלה שזה בודד,
ע"ש. וטעמי המקרא מסכימים דוקא לפירוש זה * אַבְא: אין בתרגום הבדל בין
המלים אָבִי - אָב, ובשניהם בארמית, אַבְא (נפש הגר, מבוא ח"א ערך אב). בָּעַם זְעִיר:
באנשים מעטים (שבלי הלקט על הגש"פ). עֵינִין מִשׁ"כ לַעִיל (ב, לד). בָּעַם רַב: לעם
חשוב. תרגם "לגוי גדול", גדול במעלה (ע' לעיל כה, יג - רב וזעיר). וכלה"כ, "על כל
רב ביתו" (אסתר א, ח). ולא תרגם 'עם סג', רבוי בכמות, כמו שתרגם בברא' (יב, ב
ועוד), מפני שרבויו בכמות מוזכר בהמשך, 'וסג'. * (ו) בָּנָא: "אתנו" במקרא,
פירושו, לָנוּ (רמב"ן לק' ל, ב). וכ"כ רד"ק (סה"ש), שיש שהמלה "אֶת" היא במקום
למ"ד השמוש, כמו, "וירעו אֶתנו" (לקמן כו, ו), שהוא כמו לָנוּ (ע"כ). וכן אמנם לה"כ
במדבר (כ, טו), "וירעו לנו". אבל לדעת רשב"ץ (הגדה של פסח), "וירעו לנו", פירושו,

חידושי התרגום

וְעִנִּיתָ וְאִמַּרְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ (כו, ה).

ענייה זו אינה תשובה למדבר קודם ולפיכך פירשה רש"י כ"לשון הרמת קול";
השווה רש"י לשמואל א יד, יב, ולאיוב ג, ב. ראב"ע מצדד שהיא התחלת דיבור,
ואפשר שזו דעת רמב"ן בפירושו לאיוב שם. אבל אונקלוס תרגם, "ותתיב ותימר
קדם יי אלהך" - והשבת ואמרת לפני ה' אלהיך.

רגיל אונקלוס לתרגם כל ענייה שבתורה כתשובה, חוץ מאלה שלהלן, אשר
הצד השווה שבהן הוא שלא באו כמענה. יש שהן עדות:

• "וְעִנִּיתָ בִּי צְדָקָתִי" - "ותסהיד עלי זכותי" (בראשית ל, לג).

אַרְעַ עֲבָדָא חֶלֶב וּדְבַשׁ: י וְכַעַן
 הָאֵל אֵיתִיתִי יְתִישׁ אָבָא
 דְּאַרְעָא דִּיהִבְתָּ לִּי יִי וְתַחֲתַנִּיחַ
 קָדָם יִי אֱלֹהֶךָ וְתַסְגִּיד קָדָם יִי
 אֱלֹהֶךָ: יא וְתַחֲדִי בְּכֹל טִבְתָּא
 דִּיהִב לִךְ יִי אֱלֹהֶךָ וְלֹאֲנִשׁ בֵּיתְךָ
 אֶת וְלִינְוָאָה וְגִינְוָא דְּבִינְךָ: (ס)
 [שני] יב אֲרִי תְּשִׁיבִי לְעֶסְרָא יְתִישׁ
 כָּל מַעְסָר עַל־לֶחְתֶּךָ בְּשִׁתָּא
 תְּלִיתִיתָא שְׁנַת מַעְסָרָא וְתַתִּין
 לְלִינְוָאָה לְגִינְוָא לִיתְמָא
 וְלֶאֱרַמְלָתָא וְיִיכָלוֹן בְּקִרְוֶךָ
 וְיִסְבְּעוֹן: יג וְתִימֵר קָדָם יִי

רש"י

(י) והנחתו. מגיד שנוטלו אחר
 הנפת (ספרים אחרים הנחת) הכהן
 ואוחזו צידו כשהוא קורא וחוזר
 ומניף (ספרי צבורים פ"ה):
 (יא) ושמחת בכל השוב.

מכאן אמרו אין קורין מקרא צבורים אלא בזמן שמחה מעשרת ועד החג שאדם מלקט תבואתו
 ופירותיו ויינו ושמנו אצל מהחג ואילך מציא ואינו קורא (צבורים פ"ג): אתה ודלוי. אף הלוי
 חייב צבורים אם נטעו צמח עריהם: והגר אשר בקרבך. מציא ואינו קורא שאינו יכול
 לומר לאבותיו (שם מכות יט): (יב) כי תבליה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה
 השלישית. כשתגמור להפריש מעשרו של שנה השלישית קבע זמן הציעור והודיו צערב
 הפסח של שנה הרביעית שנאמר (דברים י"ד) "מקצה שלש שנים תוליא וגו'" נאמר כאן "מקץ"
 ונאמר להלן "מקץ שבע שנים" לענין הקהל (דברים ל"א) מה להלן רגל אף כאן רגל אי מה
 להלן חג הסוכות אף כאן חג הסוכות תלמוד לומר כי תבליה לעשר מעשרות של שנה
 השלישית רגל שהמעשרות כלין זו וזה פסח שהרצה חילנות יש שנלקטין אחר הסוכות נמלאו
 מעשרות של שלישית כלין צפסח של רביעית וכל מי ששהה מעשרותיו הנריכו הכחוצ לצערו
 מן הדין: שנת המעשר. שנה שאין נוהג בה אלא מעשר אחד משני מעשרות שנהגו בשתי

הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זֶבֶת חֶלֶב
 וּדְבַשׁ: (י) וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי
 אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאָדָמָה
 אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי יְהוָה וְהִנַּחְתּוּ
 לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ
 לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: (יא) וְשִׂמַּחְתָּ
 בְּכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן לְךָ יְהוָה
 אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתְךָ אֶתָּה וְהַלְוִי
 וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ: ס שְׁנֵי (יב) כִּי
 תִבְלֶה לְעֵשֶׂר אֶת־כָּל־מַעְשֶׁר
 תְּבוּאתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת

עלינו עבודה קשה: ז ונתפלל לפני ה' האלקים של אבותינו וְיִקְבֵּל ה' שעשו לנו רעות בגופותינו. אבל "וירעו אותנו" פירוש, שהחזיקונו רעים. העלילו עלינו שאנחנו רעים, וצריכים להתחכם עלינו, "פן ירבה... ונלחם בנו". (ז) וְצִיָּנָא: וכן אמרו חכמינו במדרש (דברים רבה ב, א), ש"צעקה" היא מעשר לשונות של תפלה. יש להעיר שכאן משמע שההתעוררות לגאולה באה מסיבת תפילתם, אבל בשמות (ב, כג) "ויזעקו... וישמע אלהים את נאקתם", תרגם אונקלוס, 'וועיקו... ושמיע קדם ה' קבלתהון', (כלומר, שמע ה' צעקת צערם), ולא תרגם מענין תפילתם כמו שתרגם כאן (פרשגן). וי"ל עפ"י מש"כ רמב"ן (שם ב, כה), ש"מפני הצעקה קבל תפלתם ברחמיו". כלומר, שהיו שני הדברים, וכאן הזכיר אונקלוס תפלתם ושם הזכיר צעקתם (ר.ל.). וְיִקְבֵּל: בברכת "שמע קולנו" אומרים "וְיִקְבֵּל", על שם "וישמע ה' את קולנו", ומתרגמינן, וקביל ה' צלותנא (אבודרהם). וְיִגְדִּי קְדָמוֹהִי: ע' מש"כ לעיל (ט, יג). ולדעת רמב"ן (ע"ש), אונקלוס לא

חידושי התרגום

- "לֹא תַעֲנֶה בְרַעַךְ עַד שִׁקָּר" – "לא תסהיד בחברך סהדותא דשקרא" (שמות ב, יג; דברים ה, יז).
- "וְעַד אֶחָד לֹא יַעֲנֶה בְּנֶפֶשׁ לְמוֹת" – "וסהיד חד לא יסהיד באנש למקטל" (במדבר לה, ל).
- "כִּי יָקוּם עַד חֲמֵס בְּאִישׁ לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה" – "ארי ארי יקום סהיד שקר בגבר לאסהדא ביה סטיא" (דברים יט, טז).
- "שִׁקָּר עֲנֶה בְּאֶחָיו" – "סהדא שקרא אסהיד באחוהי" (שם, יח).
יש שהיא היענות:
- "הַעֲנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי" – "דקביל צלותי ביומא דעקתי" (בראשית לה, ג).
יש שהיא שבח:
- "עֲלִי בְּאֶרְעֵנוּ לָהּ" – "סקי בירא שבחו לה" (במדבר כא, יז).
יש מסופקות:
- "וְלֹא תַעֲנֶה עַל רֵב לְנִטָּת" – "ולא תתמנע מלאלפא מא דבעינך על דינא" (שמות כג, ב). שם "תַּעֲנֶה" משמע 'תשיב' אלא שאונקלוס תרגם את העניין, שאם יישאל אדם על משפט לא ישיב תשובה נוטה ומתחמקת. או, לא ישיב בסירוב והסתלקות. ראה רש"י ושאר מקורות שציין שם 'מעט צרי'.

אֱלֹהֶיךָ פִּלִּיתִי קֹדֶשׁ מַעֲשֵׂאָה מִן
בֵּיתָא וְאִךְ יִהְיֶה לְלִיּוֹאֶה
וּלְגִיּוֹרָא לִיְתָמָא וּלְאַרְמְלָתָא
כָּכָל תַּפְקִידְתְּךָ דְּתַפְקִידְתָּנִי לָא
עֲבֵרִית מִפְּקוּדֶיךָ וְלֹא אֶתְנַשִּׁיתִי:
יֵד לָא אֶכְלִית בְּאֶבְלֵי מִנִּיהּ וְלֹא
חִלִּיפִית מִנִּיהּ בְּמִסְאֵב וְלֹא

רש"י

שנים שלפניה ששנה ראשונה ושניה
של שמטה נהג זה מעשר ראשון
כמו שנאמר (במדבר י"ט) "כי תקחו
מאת בני ישראל את המעשר"
ומעשר שני שנאמר (דברים י"ד)
"ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר
דגןך תירושך וינהרך" הרי צ'
מעשרו' וצא ולמדך כאן בשנה
השלישי' שאין נהג מאותן צ'

מעשרו' אלא האחד ואי זה זה מעשר ראשון ותחת מעשר שני יתן מעשר עני שנאמר כאן
ונתת ללוי את אשר לו הרי מעשר ראשון לגר ליתום ולאלמנה זה מעשר עני: ואכלו
בשעריך ושבועו. תן להם כדי שזען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן פחות מחצי קב
חטים וכו' (פאה י ספרי): (יג) ואמרת לפני ה' אלהיך. התודה שנתת מעשרותיך (סוטה
לג): בערתי הקדש מן הבית. זה מעשר שני ונטע רצעי (ספרי) ולמדך שאם שהה
מעשרותיו של שתי שנים ולא העלים לירושלים שזריך להעלותם עכשו: וגם נתתיו ללוי.
זה מעשר ראשון. וגם. לרצות תרומה וזכורים: ולגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני:
בכל מצותך. נתתם כסדרן לא הקדמתי תרומה לזכורים ולא מעשר לתרומה ולא שני
לראשון. שהתרומה קרויה ראשית שהיא ראשונה משנעשה דגן וכתוב (שמות כ"ג) "מלאתך
ודמעך לא תאחר" לא תשנה את הסדר: לא עברתי ממצותיך. לא הפרשתי ממין על
שאינו מינו ומן החדש על הישן (ולא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש): ולא שבחתי.
מלצרך על הפרשת מעשרות: (יד) לא אכלתי באני ממונו. מכאן שאסור לאונן: ולא
בערתי ממונו בטמא. צין שאני טמא והוא טהור צין שאני טהור והוא טמא. והיכן הוזהר

הַמַּעֲשֵׂר וְנָתַתָּה לְלֹוֹי לַגֵּר
לִיתוֹם וְלֹא־לְמָנָה וְאָכְלוּ
בְּשַׁעְרֶיךָ וּשְׂבָעוּ: (יג) וְאָמַרְתָּ
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּעֶרְתִּי
הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת וְגַם נָתַתִּיו
לְלֹוֹי וְלַגֵּר לִיתוֹם וְלֹא־לְמָנָה
כָּכָל־מִצְוַתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא־
עָבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכַחְתִּי:
(יד) לֹא־אֶכְלִיתִי בְּאֹנִי מִמּוֹנוֹ וְלֹא־
בְּעֶרְתִּי מִמּוֹנוֹ בְּטָמֵא וְלֹא־נָתַתִּי

תפלתנו וגלוי לפנינו עמלנו ויגיענו
ולחצנו: ה' וויציאנו ה' ממצרים ביד
חזקה ובזרוע מורמת³ ובמראה⁴

3. תרגם 'מְרַמֵּם' - 'מְרַמֵּם', כיון ש'דָּרַע'
בארמית הוא לשון זכר. 4. ראה שמות ג, ג.

תרגם כאן "וחזא", מפני שהראיה כאן לא
היתה בגופם, אלא השגחה בעינים, וידע אותם
(ע"כ). ויתכן שר"ל, שגלוי וידוע לפניו שלא
היתה כונתם בשביל צורך העבודה, אלא כדי
שלא יפרו וירבו כלה"כ (שמות א, י) (פתשגן שם ב,
כה). יש להעיר שלא תרגם המלים "את"

בלשון הכתוב. * עֲמָלָנָא: תרגם "ענינו" לפי הכונה, שפירושו, טורח העבודה
(ובעקבות כן היה צריך לתרגם "עמלנו" של המקרא, 'ליאותנא'). וכן תרגם בבראשית (לא, מב),
"את עניי ואת יגיע כפי", ית עמלי וית ליאות ידי. ואף שלמעלה תרגם "ויענונו",
כלשון המקרא, שם הוא כולל, אבל כאן שמפרט, פירש מהו ה"עוני" (לחור"ש). או,
שלדעתו אין "ענינו" כמו "ויענונו", מדלא כתיב "ענונתו", שאז היה משמע שהוא
כמו בשמות (א, א), "ענונתו בסבלתם" (ע' מהר"ל גבורת ה' נד). נמצא שאין אונקלוס
מפרש "ענינו" כמו בהגדה ש"פ, "זו פרישות דרך ארץ". וכן דלא כהאב"ע
שפירש, "ענינו" חסרון העושר (ע"כ). * וְיִצְיָאנוּתָנָא: ויגיענו. ונמצאת מלה זו גם
בלשון הכתוב "ונלאו מצרים" (שמות ז, יח), ועוד. וְדִחְקָנָא: וכן הוא בהגדה של
פסח "הלחץ", זו הדחק. וכונתו, הדוחק למהר (ע' רש"י ברא' יט, טו) כמש"כ (שמות ה,
יג) "והנגשים אצים לאמר כלו מעשיכם" (ע' אב"ע כאן), ועיי"ש תרגומו (א.ג.).
(ח) וּבְחִזְזָא רָבָא: [כונתו] במראה גדול, ומה הוא המראה הגדול, זו גלוי שכינה

חידושי התרגום

ולא בערתי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא (כו, יד).

את ההיגד העמום הזה ביארו חכמינו במספר אופנים:

- לפי ספרי, הובא ביבמות עג, ב, הקורא מצהיר שלא אכל מעשר שני בטומאה,
"בין שאני" האוכל "טמא והוא (המעשר) טהור, בין שאני טהור והוא טמא" (ע"פ
רש"י לדברים ורמב"ם הל' מעשר שני ג, א; הנגד רש"י ליבמות שם). "בְּעֶרְתִּי" משמע
'אכלתי' כמו "ובער בשדה אחר" (שמות כב, ד; ראה אונקלוס שם).
- למשנה מעשר שני ה, יב, ההוראה, לא הפרשתי מעשר שני מפירות טהורים
בעודי טמא, פן אטמא אותו במגע. שכן 'ביעור' הוא הפליה וסילוק, כמו
"ובערת הָרַע מִקֶּרְבָּךְ" (דברים יג, ו), אשר אונקלוס תרגמו, "ותפלי עביד דביש
מבינך". הפרשת מעשר שני היא הפרדת החלק הקדוש מן המותר. לפיכך
תרגם פה המיוחס ליונתן, "ולא אפרישית מִנִּיהָ בְּמִסָּב".

יְהִיבִית מִנִּיה לְמִית קִבִּילִית
לְמִימְרָא דִּי אֱלֹהֵי עֲבָדִית כָּכֵל
דְּפִקִּידְתָּנִי: טו אֶסְתְּכִי מִמְדֹּר
קִדְשָׁךְ מִן שְׁמִיָּא וּבְרִיךְ יְת עַמְךָ
יְת יִשְׂרָאֵל וְיְת אֶרֶץ אֲרֻצָּא דִּיהִבְתָּ
לָנָא כְּמָא דְקִיִּמְתָּא לְאַבְהִתְנָא
אַרְע עֲבָדָא חֵלֶב וּדְבִשׁ: (ס)
[שלישי] טז יֹמָא הָדִין יִי אֱלֹהֶךָ
מִפְקִדְךָ לְמַעַבְדַּי יְת קִיִּמְיָא
הָאֵלִין וְיְת דִּינִיָּא וְתִטֵּר וְתַעֲבִיד
יְתִהוֹן בְּכָל לַבָּךְ וּבְכָל נִפְשָׁךְ:
יִי יְת יִי חֲטַבְתָּ יֹמָא דִּין לְמַהֲרִי

רש"י

על כך "לא תוכל לאכל נשעריך"
(לעיל י"ג) זו אכילת טומאה כמו
שנאמר בפסולי המקודשים (לעיל
ט"ו) "נשעריך תאכלנו הטמא
והטהור וגו'" אכל זה לא תוכל
לאכול דרך אכילת שעריך האמור
במקום אחר (יבמות עד מכות י'): וְלֹא
נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לָמוֹת. לעשות לו
חרון ותכריכין (ספרי): שִׁמְעֵתִי

בקול ה' אֱלֹהֵי. הציאותיו לציט הצחירה (מעשר שני פ"ד): עֲשִׂיתִי כִבֹּל אֲשֶׁר צוִיתָנִי.
שמחתי ושימחתי זו: (טו) הַשְׁקִיפָה מִמַּעוֹן קִדְשֶׁךְ. עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה
מה שעליך לעשות (ספרי) שִׁמְחָתָא (ויקרא כ"ו) "אִם נַחֲמִיתִי תִלְכוּ וְנִתְחִיתִי גִשְׁמִיכֶם זַעֲתֶם": אֲשֶׁר
נָתַתָּה לָנוּ כֹּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְוֹתֵינוּ. לתת לנו וקיימת ארץ זבת חֵלֶב וּדְבִשׁ:
(טז) הַיּוֹם הַזֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ מִצֹּדֶךְ. בכל יום יהיו צעִינִךְ חֲדָשִׁים כָּאֵלֶּם זֶה הַיּוֹם נִטְוִית
עליהם: וְשִׁמְחָתָא וְעֲשִׂיתָ אוֹתָם. צֵת קוֹל מִזְרַחָא הַצֵּאת זְכוּרִים הַיּוֹם תִּשְׁנֶה לִשְׁנֵה הַצֵּאתָ:
(יז) הַאֲמִירָתָא. האמירך. חֵין להם עַד זִמְקָרָא וְלִי נִרְאָה שֶׁהוּא לִשׁוֹן הַפְרָשָׁה וְהַצְדָּלָה
הַצְדָּלָתוֹ לִךְ מֵאֱלֹהֵי הַנֶּכֶד לִהְיוֹת לִךְ לֵאלֹהִים וְהוּא הַפְרִישָׁךְ אֵלֶיךָ מֵעַמִּי הָאָרֶץ לִהְיוֹת לוֹ לַעַם

מִמֶּנּוּ לָמַת שְׁמִעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֵי עֲשִׂיתִי כָכֵל אֲשֶׁר צוִיתָנִי:
(טו) הַשְׁקִיפָה מִמַּעוֹן קִדְשֶׁךְ מִן-
הַשָּׁמַיִם וּבְרִךְ אֶת-עַמְּךָ אֶת-
יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאָרֶץ אֲשֶׁר
נָתַתָּה לָנוּ כֹּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ
לְאַבְוֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חֵלֶב וּדְבִשׁ:
ס שלישי (טז) הַיּוֹם הַזֶּה יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ מִצֹּדֶךְ לַעֲשׂוֹת אֶת-
הַחֲקִים הָאֵלֶּה וְאֶת-הַמִּשְׁפָּטִים
וְשִׁמְחָתָא וְעֲשִׂיתָ אוֹתָם כָכֵל-
לְבַבְךָ וּבְכָל-נִפְשָׁךְ: (יז) אֶת-
יְהוָה הַאֲמִירָתָא הַיּוֹם לִהְיוֹת לְךָ

גדול ובאותות ובמופתים: ט ויביאנו למקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ עושה חלב ודבש: ועתה הנה הבאתי את ראשית הפרי של האדמה שנתת לי ה' והנחתו לפני ה' אלקיך והשתחוית לפני ה' אלקיך: יא ושמחת בכל הטובה שנתן לך ה' אלקיך ולאיש ביתך אתה והלוי והגר שביניך: (ס) [שני] יב כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר ונתתה ללוי לגר ליתום ולאלמנה ואכלו בעריך ושבעו: יג ואמרת לפני ה' אלקיך בערתי

(כמו שאומרים בהגדה של פסח), שנגלה ונראה להם לישראל במצרים, וכן הוא אומר (לעיל ד, לד) "במצרים לעיניך", אלמא "מורא" לשון ראייה (סדור רש"י סי' שצד וכן כתב החזקוני ומחזור ויטרי ח"א, הלכות פסח צה). ע' עוד מש"כ לעיל (ד, לד). (ט) וְאֵתִינָא: צ"ע למה לא תרגם "ואעלנא" כמו שתרגם לעיל (פסוק ג), "כי באתי אל הארץ", ארי עלית. ונראה שאותם שתרגם בלשון 'עול', הכונה מחוץ לארץ לא"י (פתשגן) אבל כאן "המקום הזה" פירושו, בית המקדש (ספרי שא הובא ברש"י), ולא הכניסנו לתוכו, אלא הגיענו עד מקומו (ביאורי אונקלוס). עֲבָדָא חֶלֶב ודָּבֶשׁ: ע' מש"כ לעיל (ו, ג). (ו) וְתַחֲתֵינִיהּ: ל' הנחתה. ע' מש"כ לעיל (פסוק ד). (יא) וְלֹאֲנֵשׁ בֵּיתְךָ: בני ביתו, אשתו ובניו וכל הסמוכים לו. אבל חז"ל פירשו "ולביתך", מלמד שאדם מביא ביכורי אשתו וקורא (ע' רע"ב ביכורים א, ה). (יב) עֲלֵתְךָ: ע' מש"כ לעיל (יא, יז). בְּשֵׁתָא תִּלְיִיתָא: רש"י פירש "בשנה השלישית", 'אשר' בשנה השלישית. אבל אין נראה שתהיה זו דעת אונק' שהרי דרכו להוסיף על לה"כ במקום הראוי לכך, ולתרגם 'אשר', ע"י הוספת אות ד' (ע"י לעיל יג, יח; טו, ב). בְּקֶרְיָךְ: כדעת הספרי ש"בשעריך" הכונה, הגורן (דומה לכאן לעיל יד, כח). וכן דלא כדעת ר' יוחנן (ב"מ פח.) שפירוש "בשעריך", הוא שערי חצרות. (יג) פְּלִיתִי: ע' מש"כ לעיל (יג, ו ד"ה ותפלי). קִדָּשׁ מַעֲבָדָא:

חידושי התרגום

- עוד דרשו את "בְּעֶרְתִּי" מלשון הבערה ודליקה, כמו "שֵׁלֶם יִשְׁלֶם הַמִּבְעֵר אֶת הַבְּעֵרָה" (שמות כב, ה), ללמד שאסור להסיק מדורה או להדליק נר בפירות או שמן של מעשר שני ואפילו הם טמאים ונפסלו לאכילה, כל שכן טהורים, שלא ניתן מעשר שני אלא להנאה הנספגת בגוף, לאכילה שתיה וסיכה (שבת כה, א, ויבמות שם).

ולאונקלוס דעת אחרת, והוא מתרגם: "ולא חלפית מניה במסאב" – לא החלפתי ממנו תמורת דבר טמא. אלא שקשה הפירוש להלום, כי אם מצינו איסור להחליף מעשר שני, הוא אינו מוגבל להחלפה בפירות טמאים, כמו שהעיר 'מעט צרי'.

שכן שנינו במסכת מעשר שני א, א, "מעשר שני אין מוכרין אותו... ואין מחליפין אותו" כלל, אפילו לא בטהור. ופירשו בירושלמי, "אין מוכרין אותו מפני שכתוב בו קדושה", שכן נאמר בפרשתנו, "בְּעֶרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבֵּית" (כו, יג), ובויקרא כז, ל, "וְכָל מַעֲשֵׂר הָאָרֶץ מִזֶּרַע הָאָרֶץ מִפְּרִי הָעֵץ לַה' הוּא, קֹדֶשׁ לַה'". ההחלפה בכלל מכירה (פירוש המשנה לרמב"ם).

מפרשי המשנה ר"ש משאנץ ורא"ש אמנם קבעו בשם ירושלמי שהמשנה סתומה כדעת רבי מאיר, הסובר במשנה קידושין נב, ב, שמעשר שני הוא ממון גבוה ולפיכך המקדש אשה במעשר שני לא חלו קידושי. אבל רבי יהודה חולק שם ולדעתו קידושי קידושין מפני שמעשר שני ממון הדיוט. לשיטתו מוכר אדם או מחליף מעשר שני כמו שהוא נוהג בשאר רכוש. אבל אף אם נצדד שסבר אונקלוס כרבי יהודה, לא הועלנו, כי גם לרבי יהודה אין טעם להבדיל בין הטמא ובין הטהור. אם מותר למכור מעשר שני בעבור דבר טהור, הוא הדין טמא; כך או כך יעמוד המעשר השני בהווייתו בלי להיפגם במאומה, והקונה ינהג בו ככל הלכותיו.

מסתבר שהחלפה זו של אונקלוס אינה עסקת מכר בין ראובן ושמעון כאשר הבעלות לבדה משתנה ולא טיב הפירות, אלא חילול שאדם מחלל בינו לעצמו את פירות המעשר השני שלו בפירותיו אחרים, כדי שתפקע קדושת מעשר שני מאלה ותחול תחתם על אלה. מותר לחלל בפירות טהורים אבל לא בטמאים, שהרי המעשר המקורי יוצא לחולין ותמורתו מנועה מלהיאכל.

"וְלֹא בְּעֶרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא" מוסב על האמור למעלה, "בְּעֶרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבֵּית" (כו, יג). חייב אדם בשנה השלישית שמעשרותיו לא ישתהו אצלו יותר, אבל אל לו לכלות את המעשר בהעברת שמו מעליו אל פירות אחרים טמאים. או שהכוונה, לא קיימתי את חובת הביעור בהשמדת פירות טמאים, בלתי שמישים, אחר שאלה הוחלפו בפירות המעשר המקוריים הטהורים. ההוראה המילולית של "בְּעֶרְתִּי" השני (כו, יד) זהה אפוא להוראת "בְּעֶרְתִּי" הראשון, אך משמעו המעשי של "לֹא בְּעֶרְתִּי" הוא "לא חלפית".

וכבר נחלקו רמב"ם וראב"ד אם מתחלל מעשר שני פירות על פירות, בהל' מעשר שני ד, ב. שלרמב"ם "אם רצה לחלל פירות המעשר על פירות אחרות יעלו הפירות השניות ויאכלו בירושלים". אבל לראב"ד "לעולם פירות הראשונים של מעשר אינם מתחללין אלא על כסף ואפילו דיעבד". תרגום אונקלוס מסייע לרמב"ם.

נאמר, "וכי ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שאנתו, כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשמו שם כי יברכך ה' אלהיך. ונתתה בכסף וצרת הכסף בידך והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו. ונתתה הכסף בכל אשר תאנה נפשך בבקר ובצאן ובין ובשכר ובכל אשר תשאֵלך נפשך ואכלת שם וגו'" (דברים יד כד, כו). ההנחה רווחת בכל התלמוד שאין מעשר שני נפדה אלא ב"כסף שיש עליו צורה" (ברכות מז, ב), והפודה אפילו על אסימון (דסקית שלא הוטבעה) של כסף לא עשה כלום, כל שכן שאר חפצים הרחוקים מצורת מטבע. אלא שלאונקלוס ורמב"ם הדברים אמורים בהמרת מעשר שני אל אמצעי שלבסוף ישמש לקנות בו מאכלים לנהוג בהם כדין מעשר שני, לאכלם בטהרה "לפני ה' אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם" (דברים שם, כג). אמצעי יידרש "כי ירבה ממך הדרך", ועליו להיות קל ונוח לטלטל, בעל ערך גבוה מרוכז, וחרیف להתקבל בשוק, כלומר מטבע. ואילו הממיר מעשר שני בפירות אחרים דולג על אמצעים, ואינו מבטל אפילו לרגע את מעמד המעשר ומוכנותו להיאכל כדת. המרה כזו אינה פדיון אלא התק, ולא עליה נאמר "ונתתה בכסף".

ראה איך דקדק רמב"ם בכל פרק ד של הל' מעשר שני להבחין בלשונו בין הרוצה "לפדות פירות מעשר שני" שהוא "פודה אותן בדמיהן" (שם, א), ובין הרוצה "לחלל פירות המעשר על פירות אחרות" (שם, ב). עד ששתי הפעולות קובעות ברכות שונות, ש"הפודה מעשר שני מברך" אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על פדיון מעשר שני, ואם חיללן על פירות אחרות... מברך 'על חילול מעשר שני'" (שם, ג). וגם אונקלוס הבחין בלשונו. שכן 'פדייה' מתורגמת אצלו תמיד, 'פירוק', כגון "וכל פטר חמר תפדה בשה" שתרגומו "וכל בוכרא דחמרא תפרוק באמרא" (שמות יג, ג). אבל חילול פירות בפירות הוא פה 'חילוף'.

ראב"ד השיג על רמב"ם (הל' מעשר שני שם, ב) מסוכה מ, ב – מא, א. הובאה שם ברייתא שבה שנו, "אחד שביעית ואחד מעשר שני מתחללין על בהמה חיה ועוף, בין חיון בין שחוטין". מתוך שכתוב "וצרת הכסף בידך", מוכיחה הגמרא ש"מעשר שני" האמור בברייתא אינו "מעשר ממש... אלא דמי מעשר" (כסף פדיונו), שהרי פירות מעשר אינם מתחללים אפילו בדיעבד על מה שאינו כסף מוטבע בצורה. שמא אונקלוס ורמב"ם ישיבו שחילול פירות בפירות אינו נתפס אלא במין חייב במעשר שני, כדי שיכנסו אלה תחת אלה לקיים בהם דין המעשר, להוציא "בהמה חיה ועוף" שלא חויבו במעשר שני. או אפילו אם ננקוט שמחללים פירות מעשר בבשר שחוט, מפני שגם הבשר ייאכל בטהרה "לפני ה'", בהמה חיה ועוף "חיון"

עדיין אינם אוכל ועליהם ודאי לא יתחללו פירות. ואף שמפורש בכתוב שיכול כסף פדיון מעשר להינתן "בבקר ובצאן", זהו פדיון המתקדם מכסף שביד אל קניית בהמה חיה עד שמכשירים ממנה מאכל לבסוף. אבל חילול במאכל צריך מאכל גמור.

המשך מעמוד ז

• "וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה קוֹל עֲנוֹת אֲנָכִי שְׁמַע" – "ואמר לא קל גברין דנצחין בקרבא ואף לא קל חלשין דמתברין קל דמחיכין אנא שמע (שם לב, יח). אולי "ענות" ראשונה היא שבח ושיר ניצחון, שנייה היא עינוי ושבר כמו "ענות עני" (תהלים כב, כה), ושלישית שירה שהסלימה להוללות אחר שקמו "לצחק" (שמות לב, ו), מעין "כָּרַם חָמֵר עֲנֹ לָהּ" (ישעיה כז, ב), שירו על יינה.

ויש שהן אמנם הרמת קול, ואת אלה תרגם אונקלוס בסתם בהטיות של ענ"ה:

• "וַתַּעַן לָהֶם מְרִים" – "ומעניא להון מרים" (שמות טו, כא). מרים פונה לקהל גדול ומוכרחת להגביר קולה.

• "מִשָּׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְּקוֹל" – "משה ממליל ומן קדם יי מתעני ליה בקל" (שם יט, יט). משה שמע את הקב"ה מקרוב, אבל הוא יתברך הגביה קולו כביכול להשוותו לקולו של משה, המדבר בעוצמה אל כל ישראל. ש"אין המתרגם", הוא משה, "רשאי להגביה קולו יותר מן הקרוא", הוא הקב"ה המקריא למשה מה לומר (ברכות מה, א, עם תוספות ד"ה בקולו). ומי לנו כאונקלוס ללמדנו הלכות מתרגם.

• "וְהָיָה אִם שְׁלוֹם תַּעֲנֶנּוּ" – "ויהי אם שלם תענינך" (דברים כ, יא). כמו ש"קראת" אתה בקול גדול "אליה", אל עיר אויבך הסגורה, "לשלום", שישמיעו את מילת הכניעה "שלום", כך הם יצעקו מעל גבי החומה אליך המופלג ממנה. שמא ענייה זו, אף שהיא באה בתגובה לקריאה, אינה מיתרגמת כתשובה מפני שאין בה תוכן חדש אלא רק הדהוד.

מאידך יש עניות שאונקלוס תרגם מלשון תשובה למרות שלא ברור על מה הן

עונות:

• "וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלִבִּי מִה פִּשְׁעִי מִה חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרַי" – "ואתיב יעקב ואמר ללבן מא חובי מא סורחני ארי רדפתא בתרי (בראשית לא, לו). זו אולי

תשובה להאשמות הבטות שבוודאי ליוו את חיפושיו של לבן. או שמא מענה חוזר, תקיף הפעם בעקבות מישוש תכולת האוהלים, לחקירת לבן "לָמָּה נִחְבַּאתָ לְבָרַח וּתְגַנֵּב אִתִּי... לָמָּה גִּנַּבְתָּ אֶת אֱלֹהֵי" (שם, כז-ל), אשר זכתה בראשונה למענה רך (לא-לב).

• "וְעֵנּוּ וְאָמְרוּ יָדִינוּ לֹא שָׁפְכוּ אֶת הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ" – "וּיְתִיבוֹן וַיִּימְרוּן יִדְנָא לֹא אֲשַׁדָּא יֵת דְּמָא הָדִין וְעֵינְנָא לֹא חֻזָּא" (דברים כא, ז). נאמר למעלה, "וְנִגְשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי כִּי בָם בָּחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׂרְתּוֹ וּלְבָרְךָ בְּשֵׁם ה' וְעַל פִּיהֶם יִהְיֶה כָּל רִיב וְכָל נִגְעַ" (שם, ה). למשנה סוטה מו, א, ולאונקלוס על אתר, הכהנים הם שאומרים אחר התנצלות הזקנים, "כִּפְּרָ לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פָּדִיתָ ה' וְאֵל תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל" (שם, ח). שמא אף מתחילה ניגשים הכהנים כ"בַּעַל דְּבָרִים" אשר "יִגְשׁ" למשפט (שמות כד, יד). ריב לנרצח ולגואלי דמו עם אנשי העיר הקרובה אל החלל, והאדמה התנגעה ונהפך מראה בכתם דם נקי אשר "יִחַנֵּף אֶת הָאָרֶץ" (במדבר לה, לג). הכהנים מייצגים את הנרצח ותובעים את דמו, ואפשר שגם מוטל עליהם לדרוש ולחקור ולשאול היטב מה ארע. "יָדִינוּ לֹא שָׁפְכוּ" הוא תשובה אפוא לתביעה ולדרישה, ו"כִּפְּרָ לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל" הוא התרצות הכהנים והכרעתם את הריב.

• "וְעֵנּוּ הַלְוִיִּם וְאָמְרוּ אֵל כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל רֶם" – "וּיְתִיבוֹן לִיוָאֵי וַיִּימְרוּן לְכָל אִנְשׁ יִשְׂרָאֵל קֹל רֶם" (דברים כז, יד), פה מפורש שהשמיעו הלוויים את דבריהם "קוֹל רֶם", והרי עמדו בעמק וצריך היה קולם לפשוט להרים מזה ומזה. דווקא לפיכך, מציע אור החיים על אתר, אין טעם שיוורה גם "וְעֵנּוּ" על הרמת קול (הנגד רש"י לאיוב ג, ב), ולכן תרגם אונקלוס "וּיְתִיבוֹן" – והשיבו. לכל קללה קדמה ברכה, ככתוב, "אֵלֶּה יַעֲמִדוּ לְבָרְךָ אֶת הָעָם" (דברים כז, יב), ובטרם פתחו הלוויים ב"אָרוֹר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמִסֵּכָה" (שם, טו), "הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה, 'ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה'. ואלו ואלו", השבטים שעל הר גריזים עם השבטים שעל הר עיבל, "עוֹנִין אִמָּן" (משנה סוטה לב, א), כדרך שנאמר על הקללה, "וְעֵנּוּ כָּל הָעָם וְאָמְרוּ אִמָּן" (דברים שם). "וְעֵנּוּ" של "הַלְוִיִּם" הוא מענה אחר "אִמָּן" של העם. וראה העמק דבר.

• "וְעֵנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לִפְנֵי לֵעָד" – "וּתְתִיב תוֹשַׁבְחָתָא הַדָּא קְדֻמוֹהִי לְסַהִיד" (דברים לא, כא). נאמר כהסבר לצורך בשירה, "וְחָרָה אִפִּי בּוֹ בְּיוֹם הַהוּא וְעִזְבֹּתֶימָּ וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֵאכָל וּמִצָּאָהוּ רַעוּת רַבּוֹת וְצָרוֹת, וְאָמַר בְּיוֹם הַהוּא

הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה" (שם, יז). לדעת רמב"ן אמירת "הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה" היא התעוררות תשובה. אבל אונקלוס יפרש שזו מסקנה כפרנית אשר עלול העם להסיק מתוך ש"היה לאכל", כאילו "עזב ה' את הארץ" (יחזקאל ח, יב). לפיכך ממשיך הכתוב מיד, "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה" (דברים לא, יח), לשוב ולהדגיש שלא תהיה העלמות אלוקית אלא רק הסתרה. "ועתה", אפוא, "כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל, שימה בפיכם, למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל" (שם, יט). השירה כולה מענה לטענה ש"על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה".

אולי הקשה מן הסוג האחרון הוא הדוגמה הנוכחית, "וענית ואמרת" המתורגם "ותתיב ותימר". מובן שאונקלוס נמנע מלתרגמו כהרמת קול, כי מביא הביכורים עומד לבדו עם "הפכה" (כו, ג) האחד ומדוע יגביה קולו, אבל איזו תשובה נמצאה באמירה?

את לה' של "הגדתי היום לה' אלהיך" (שם) מתרגם אונקלוס "קדם יי אלהך", בדרך שהוא רגיל לתרגם כל "אל ה'", כנראה להרחיק הגשמה. אולם ההיגד שיבוא מופנה לכאורה לא אל ה' אלא אל הכהן, שהרי מזכיר המדבר את "אלהיך" בלשון נסתר. היה אפוא לתרגם, 'לשמא דיי אלהך' – לשם ה' כמו שצייד רמב"ן. אבל אונקלוס בחר בפירוש שהעלה רמב"ן ראשון, לפיו "הגדתי" אינו מוסב על מה שימשיך המביא ויקרא אלא על מה שכבר נעשה. בלשון רמב"ן, "בפרי הזה שהבאתי הגדתי והודיתי" "לה' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו" (שם). כך נראית גם דעת רש"י, הכותב בד"ה "ואמרת אליו" (שם) – "שאינך כפוי טובה". אם "הגדתי" משמע להלן, האמירה מפורשת, ולא היה לרש"י לתור אחר מטענה. אלא, "הגדתי" בהבאת ביכוריי, המוכיחים שקיבלתי ארץ והפקתי ממנה פירות. קשה אפוא לרש"י שהביכורים הלא הובאו לכהן, ולמה יספר המביא על מעשה שנעשה זה עתה לעיני השומע. ורש"י משיב שהאמירה מביעה הכרת המביא והדייתו בטובה.

לפיכך תרגם אונקלוס את "הגדתי", "חוייתי", לשון עבר, לא 'מחוי אנא', מגיד אני, או 'אחוי', אגיד. (אונקלוס עשוי לשנות את זמן הפועל לפי העניין. השווה למשל את תרגומו ל"נתתי" בבראשית טו, יח; יז, ח; שם, טז; כ, טז; כג, יא; שם, יג; כו, ד).

מעתה יש לראות את "ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך

אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ" כמקבילה – מתקנת! – של "וּלְקַחְתֶּם מִפְּרֵי הָאָרֶץ, וְהֵימִים יָמִי בְּבוּרֵי עֲנָבִים" (במדבר יג, כ). הבאת הביכורים היא כשלעצמה היגד האומר, כמרגלים בשעתם, "בָּאֲנֹנוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ וְגַם זִבַּת חֶלֶב וּדְבַשׁ הוּא וְזֶה פְּרִיָּהּ" (שם, כז). אלא שמלבד להביא מן הפרי, נצטוו המרגלים גם לראות "אֶת הָאָרֶץ מִה הוּא... הַטּוֹבָה הוּא... הַשְּׁמֵנָה הוּא... הֵיִשׁ בָּהּ עֵץ (במדבר יג, יח-כ). וכן עשו בדרכם המקולקלת, "וַיָּשִׁיבוּ אֹתָם דָּבָר וְאֵת כָּל הָעֵדָה, וַיֹּאמְרוּ אֶת פְּרֵי הָאָרֶץ" (שם, כו). "וְעֲנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ, אֲרָמִי אֲבֹד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרִימָה" עד "וְעֵתָה הִנֵּה הִבֵּאתִי אֶת רֵאשִׁית פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לִּי ה'" (דברים כו, ה-י) הוא השבת דבר צמודה להיגד שבהבאת הפירות, תשובה מהוגנת לשאלה "וּמָה הָאָרֶץ" אשר בפי משה מקדם (במדבר יג, יט), ואשר שבה ומתעוררת מאליה למראה הפירות המוגשים בסלם.

ותשובה לשאלה שהקב"ה שואלנו עד היום. "וַיּוֹצֵאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרֶעַ נְטוּיָה וּבְמֶרְא גָדֹל וּבְאִתּוֹת וּבְמִפְתִּים, וַיָּבֵאֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, אֲרֶץ זִבַּת חֶלֶב וּדְבַשׁ" (דברים כו, ח-ט) רומז אל הבטחת הקב"ה במצרים, "וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלַת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַבְדֹתָם וְגָאֵלְתִּי אֶתְכֶם בְּזֹרֶעַ נְטוּיָה וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים... וַיִּדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרַיִם. וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מִוֶּרְשָׁה" (שמות ו, ו-ח). לפי ברכות לח, א, הוראת "וַיִּדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם" הוא, "כִּד מִפִּיקְנָא לְכוּ עֲבִידְנָא לְכוּ מִלְתָּא כִּי הֵיכִי דִידְעִיתוּ דֵּאנָא הוּא דֵּאפִיקִית יִתְכוֹן מִמִּצְרַיִם" – כאשר אוציא אתכם אעשה לכם דבר כדי שתדעו שאני הוא שהוצאתי אתכם ממצרים. ה"דבר" שיעשה הוא "וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ", וכשתתקיים השבועה אז תדעו בלי ספק, למפרע, שהקב"ה ולא המקרה הצילכם מפרעה והעבדות. לבת קול הרועמת, 'הנה באת, הידעת?', "וְעֲנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אֲבֹד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרִימָה וְגו'".

באופן נוסף, נאמר, "מָה אָשִׁיב לָהּ כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלַי? כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֲשָׂא וּבִשָּׁם ה' אֶקְרָא!" (תהלים קטז, יב-יג). מקרא ביכורים הוא השבה מה על שגמלנו הקב"ה במתנת הארץ ופירותיה.

מעט צרי - מילואים

למצרים ודר תמן פעם זעיר והוה
תמן לעם רב תקיף וסג':

בְּעָא לְאַבְדָּא יְת אָבָא: כתב הרשב"ץ
(הגדה של פסח), מה שתרגם אונקלוס
'בעא לאובדא' הוא מפני שלא אמר
"אבד אבי" כלה"כ באיכה (ב, ט), ל'
עבר, אלא "אובד" ל' בינוני. וידוע
עפ"י דקדוק, שהבינוני הוא אחר
התחלת הפעולה קודם השלמתה. וכן
היה ענין לבן, התחיל לרדוף, ורצה
לעקור, ולא נשלמה הפעולה מפני
האזהרה האלהית (ע"כ). והוסיף
המהר"ל (גבורות ה' נד), שיש טעם שלא
יאמר 'ארמי מאבד אבי'. כי מאבד
נאמר על הפעולה שיפעל שהוא מאבד,
וכאן מפני שלא היה רק מחשבה בלבד
ולא יצא הפעל כתב לך אובד אבי, כי
היה זה הפעל שפעל כמו פועל עומד
שאינו יוצא הפעל לזולתו, וגם כן כאן
לא יצא הפעל אל זולתו. ועוד כי נוכל
לפרש כי אובד הוא שם כמו (במדבר כד,
כ) 'ואחריתו עדי אובד', ונקרא לבן
בשם אובד לפי שהוא אובד של יעקב,
כלומר גורם ומסבב ליעקב אובד, כמו
שיקרא האבן מכשול מפני שהוא מביא

פרק כו

(ב) וְלִקְחֶתָּ מֵרֵאשִׁית | כָּל־פְּרִי
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תִּבְיֹא מֵאֶרֶץ אֲשֶׁר
יְיָ אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ וְשִׁמֶתָּ בְּטֶנֶא
וְהִלַּכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ
אֱלֹהֶיךָ לְשֹׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם:

ותסב מריש כל אבא דארעא דתעיל
מארעך ד"י אלהך יחב לך ותשגי
בסלא ותהך לאתרא דיתרעי "י אלהך
לאשראה שכניתיה תמן:

בְּסָלָא: איתא בירושלמי (ביכורים ג, ד,
מגילה ד, א) שר' יונה היה מחזיר את
המתרגם בקה"ת בפסוק כאן, "הטנא",
במנא (בכלי), במקום לתרגם בסלא,
משום שהסתפק אולי לשון הכתוב
"בטנא" הוא בדוקא, ויש דין להביא
בסל, ולא בכלי אחר.

(ה) וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי | יְיָ אֱלֹהֶיךָ
אֲרָמִי אֲבִד אָבִי וַיִּרְדּוּ מִצְרִימָה וַיִּגְר
שָׁם בְּמִתִּי מַעֲט וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל
עָצוּם וְרָב:

ותתיב ותימר קדם "י אלהך לבן
ארמאה בעא לאבדא ית אבא ונחת

יָצַם רַב: בהגדה של פסח דרשו "גדול, עצום", כמו שנאמר "ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו וכו'". והיינו דפירשו 'גדול' לשון ריבוי אוכלסין, ודלא כאונקלוס. אלא דבכמה ראשונים מצינו הנוסח בהגש"פ "ויהי שם לגוי גדול", מלמד שהיו ישראל מצויינין שם. ועי' ריטב"א דהיינו שהיו בעלי קומה ובעלי פרצוף. ועי' בפירוש הרשב"ץ 'שהיו גוי מצויין ומפואר וניכר בהוד והדר וכו' וזה שאמר, "ולגוי גדול" שהיא אומה מיוחדת'. ולפי"ז מבואר דפירשו לגוי גדול לשון גדולה וחשיבות כאונקלוס (א.מ.ר.).

(ז) וַנַּצַּעַק אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יי אֶת־קִלְנוּ וַיֵּרָא אֶת־עֲנִינוּ וְאֶת־עַמְלָנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ: וַצִּלֵּנָא קָדָם יי אֱלֹהָ דְאַבְרָהָמָא וְקָבִיל יי צְלוֹתָנָא וְגַלִּי קְדָמוּהִי עַמְלָנָא וְלִיאֹוֹתָנָא וְדַחֲקָנָא:

וְגַלִּי קְדָמוּהִי עַמְלָנָא: יש להעיר שלא תרגם המלים "את" בלשון הכתוב. ולפי פשוטו, אין המלה "את" מתאימה ללשון 'גלי קדמוהי'. ודומה לכאן בשמות (ג, ז), שגם השמיט מלתרגם המלים "את" (לחם ושמלה). אבל לפי"ז היה צריך גם להשמיט מלתרגם המלה "את" בבראשית (כא, ה), כמו שאמנם השמיטו שם בפסוק ח, וצ"ע.

מכשול לאחר, כך היה לבן נקרא אובד אבי כלומר גורם ליעקב אבוד, כי במקומות הרבה נקרא הדבר על מה שהוא גורם ומסבב. ולא כתב לך 'מאבד אבי' כי לא אבדו חס ושלום, רק נקרא אובד שלשון זה אף על גב שלא פעל כלל, נקרא אובד, כמו שיקרא האבן, מכשול, אף על גב שלא נכשל בו אדם, רק מוכן הוא למכשול, כך מוכן לבן היה לאבוד של יעקב, אם לא שעזרו הקב"ה. ועוד, כי אם כתיב 'מאבד אבי', היה משמע פעם אחת, כי הפעל הוא לפי שעה ואילו שם דבר לא יסור ממנו. ולכך, מפני כי תמיד רצה לאבד אותו, לא בשעה אחת, נקרא אובד, שם דבר שלא יסור. ומה שהקשו כי אין הכתוב מחובר שהיה לו להזכיר תחילה שהצילו הקב"ה מלבן, ואח"כ וירד מצרימה, אין זה קשיא, שצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח, לפיכך לא רצה להזכיר השבח עד ויוציאנו ה' ממצרים וגו', ואין להזכיר שבח ואח"כ יחזור להזכיר גנות, אלא מתחיל בגנות ומסיים בשבח, וכך יהיה נשאר אצל השבח, וממילא כאשר אמר וירד מצרימה מלמד שהצילו מלבן (וע"ע גור אריה). וטעמי המקרא מסכימים דוקא לפירוש זה שהרי הפסיק המלה "ארמי" בפשטא ו"אובד" במשרת להצמידו עם "אבי", ואלו לדעת בעלי הפשט (ע' אב"ע ורשב"ם), ה"ל להטעים "ארמי אובד" במהפך פשטא (הכתב והקבלה עיי"ש עוד).

מִמֶּנּוּ לָמַת שְׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְיָ אֱלֹהֵי
עֲשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי:

לֹא אֶכְלִית בְּאֶבְלִי מִנֶּה וְלֹא חֲלִיפִית
מִנֶּה בְּמִסָּב וְלֹא יִהְיֶה מִנֶּה לְמִית
קְבִילִית לְמִימְרָא דִּי אֱלֹהֵי עֲבָדִית
כְּכֹל דְּפַקִּידָתִנִּי:

וְלֹא חֲלִיפִית מִנֶּה בְּמִסָּב: וְלֹא
הַחֲלַפְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטִמְאָה. אֲוִנְקְלוֹס דְּלֹא
כַּמְשָׁנָה (מַע"ש ה, יב), וְתִיב"ע, שְׁפִירְשׁוּ
"לֹא בַעֲרִיתִי מִמֶּנּוּ בְּטִמְאָה", שְׁאֲסוֹר
לְהַפְרִישׁ בְּטִמְאָה [וְלִגְרִיסָתָהּ הַגֵּרָא
בְּשֵׁנוּ"א, 'לְהַבְעִיר בְּטִמְאָה'. וְכַרְשִׁי
(יְבֻמוֹת עג: ד"ה וְהִיכֵן), שְׁכַתְּבָה, שְׁאֲפִילוּ
בְּשַׁעַת טִמְאָה, שְׁלֹא יִכּוֹלְתִּי לֵאכֹל, וְ
מִתּוֹדָה שְׁלֹא בַעֲרוּ בָאֵשׁ, וְלֹא הִדְלִיק בּוֹ
אֶת הַנֵּר]. וְלְהַרְמִיב"ם (מַע"ש ג, א), "לֹא
בַעֲרִיתִי מִמֶּנּוּ בְּטִמְאָה" בָּא לְלַמֵּדנוּ
שְׁאֲסוֹר לֹאכֹל בְּטִמְאָה.

טו) הַשְׁקִיפָה מִמַּעֲוֹן קִדְשָׁךְ מִן־
הַשָּׁמַיִם וּבִרְךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל
וְאֶת הָאָדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ
כִּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם אֶרֶץ זָבֶת
חֶלֶב וְדָבָשׁ:

אֶסְתַּכִּי מִמְּדוֹר קִדְשָׁךְ מִן שָׁמַיָא
וּבִרְיָךְ יֵת עַמְּךָ יֵת יִשְׂרָאֵל וְיֵת אֶרְעָא
דִּיהִבְתָּ לָנוּ כְּמָא דְקִימְתָא לְאַבְרָהָמָא
אֶרְעָא עֲבָדָא חֶלֶב וְדָבָשׁ:

אֶסְתַּכִּי: [כּוֹנֵנִתָּה] לְשׁוֹן רִאֲיָה (רַש"י ר"ה
כו. ד"ה שְׁכֹי). מְשׁוֹרֵשׁ "שְׁכָה" בְּלֶה"ק

עַמְלָנָא: יֵשׁ אֲוִמְרִים שִׁישׁ שְׁנֵי
שְׂרָשִׁים, עֵנָה - עֵנִי (כַּשְׂאִין הַכּוֹנֵנָה לְדָלוֹת).
וְ"עֵנָה" מִתְּרַגֵּם כְּלִשׁוֹן הַמִּקְרָא, אֲבָל
"עֵנִי" מִתְּרַגֵּם בְּלִשׁוֹן שְׁעָבוֹד, כְּגוֹן,
"רְאֵה רֵאִיתִי אֶת עֵנִי עִמִּי" (שְׁמוֹת ג, ז),
יֵת 'שְׁעָבוֹד' עִמִּי, וְגַם בְּלִשׁוֹן 'עֲמַלִּי'
(כֹּאן, וּבְרֵאשִׁית לֹא, מִב). וְצ"ע לְמָה תְּרַגֵּם
כֹּאן הָעֵנִי שְׂרָאָה ה' בְּלִשׁוֹן עֲמַל,
וּבְשְׁמוֹת תְּרַגֵּם בְּלִשׁוֹן שְׁעָבוֹד (מ.א.ל.).

יג) וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּעֶרְתִּי
הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת וְגַם נָתַתָּו לְלוֹי
וְלִגֵּר לִיתָם וְלֹא־לְמִנְהָ כְּכֹל־מִצְוֹתֶיךָ
אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא־עֲבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ
וְלֹא שִׁכַּחְתִּי:

וְתִימַר קֹדֶם יְיָ אֱלֹהֶיךָ פְּלִיתִי קֹדֶשׁ
מִעֲסָרָא מִן בֵּיתָא וְאַף יִהְיֶה
לְלִינְיָאָה וְלִגְיֻרָא לִיתָמָא וְלֹא־רְמִלְתָּא
כְּכֹל תְּפַקִּידָתְךָ דְּפַקִּידָתִנִּי לֹא עֲבָרִית
מִפְקוּדֶיךָ וְלֹא אֶתְנַשִּׁיתִי:

קֹדֶשׁ מִעֲסָרָא: לְכַאוּרָה אֲוִנְקְלוֹס דְּלֹא
כַּמְשָׁנָה (מַע"ש שְׁנֵי ה, י), וּפִירְש"י (כֹּאן),
שְׁכוּנַת הַמִּקְרָא גַּם לְנֻטַע רַבְעִי (ד.ר.).
אֲבָל בְּסִפְר 'אַחֲרִית שְׁנִים' לְבַעַל
הָאֲדָר"ת (פ"ב אוֹת יא), תִּירֶץ, שִׁיתְכֵן
שְׁאֲוִנְקְלוֹס כְּדַעַת בֵּית שְׁמַאי, דַּס"ל
(מַע"ש ה, ג), שְׁנֻטַע רַבְעִי פְטוֹר מִן
הַבִּיעוֹר (חֹמֶשׁ 'עֲזוֹ וְהַדָּר' הַמְּבֹאֵר).

יד) לֹא־אֶכְלִית בְּאֶנִּי מִמֶּנּוּ וְלֹא־
בְּעֶרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטִמְאָה וְלֹא־נָתַתִּי

מילואים

כא

(האות ש' מתחלפת לס' בארמית, ע' מש"כ לעיל כ, יד). "אבן משכית" (ויקרא כו, א), פי', אבן שיש בה צלמים וציורים להסתכל בהן (רשב"ם שם), "או מי נתן לשכוי בינה" (איוב לח, לו). "שכוי" הוא הלב, כי הוא הצופה והמשקיף על הדברים והיודעם, כתרגום "השקיפה", אסתכי (רמב"ן שם). אבל י"א "שכוי" היא התרנגולת, ונקראת כן ע"ש שהיא סוכה ומביטה למרחוק (אבודרהם).